

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

НОВІ ДАНІ З ПОСЕЛЕННЯ РАННЬОЗАЛІЗНОГО ЧАСУ ВИННИКИ-ГОЛЯНІВКА

Микола БАНДРІВСЬКИЙ¹, Наталія БІЛАС², Андрій ГАВІНСЬКИЙ¹

¹Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: bandrm@ukr.net; andrham@ukr.net

²Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна, e-mail: nbilas@meta.ua

Вперше до наукового обігу введено новоздобуті матеріали з розкопок двошарового поселення у Винниках поблизу Львова, проведених у 2014–2015 рр. Зазначено, що поселення розташоване на південно-східному відрозі горбистого пасма Розточчя. Розкопками відкрито три об'єкти ранньозалізного віку: яму діаметром 0,7 м, споруду розміром 2,8×2 м та глибиною до 0,5 м і яму діаметром 1,4 м, у перерізі грушоподібної форми.

Цікавими потрактовано кілька уламків посудин із заповнення об'єкта № 1. Відзначено фрагменти столової темнолискованої посудини з товщиною стінок до 0,8 см із рядами горизонтальних канелюр, розміщених у верхній частині шийки – зразків посудин із подібною орнаментациєю під час розкопок у Винниках в попередні роки не знайдено. Стверджено, що найближчою аналогією є, мабуть, конічний ліпний кухлик із тілопального могильника висоцької культури у с. Конюшків Бродівського р-ну Львівської обл., який дослідила Л. Крушельницька і який також прикрашений рядами вглибленого лінійного декору під вінцями та над денцем. Територіально найближчою аналогією до аналізованої винниківської посудини з об'єкту № 1 вказано темнолисковану корчагу з кургану в с. Лоївці Новоушицького р-ну Хмельницької обл. Припущено, що ця лоївська корчага, судячи з інвентарю, що супроводжував підкурганне кремаційне поховання, теж може відноситися приблизно до цього періоду.

Зазначено, що можливість контактів тогочасного населення в околицях сучасного Львова з такими досить віддаленими територіями Західного Поділля не видається дивною. Та й, зрештою, на ймовірності існування тоді подібних контактів між західноpodільським і верхньодністровським населенням наголошено вже під час першої публікації матеріалів із заповнення споруди 1 в ур. Голянівка у 2003 р.

Поселення в ур. Голянівка у Винниках потрактовано як одну з ранніх пам'яток черепинсько-лагодівської групи, однак автори вважають її такою, що належала місцевому населенню, яке застали тут носії традицій західноpodільської групи, що частково просунулися на територію Розточчя. І хоча в керамічних матеріалах із Голянівки виразно простежено винятково «східні» імпульси, однак їхня наявність тут може бути свідченням щонайбільше близьких торгово-вмінних контактів або ж наслідуванням привнесених керамічних традицій в автохтонному місцевому середовищі. Відзначено, що саме у Винниках відкрито поселення і низку ям із ритуально перепохованими людськими останками, керамічний матеріал з яких, хоча переважно й синхронний із ранньою фазою розвитку черепинсько-лагодівської групи, але різко відрізняється від матеріалу з Голянівки, оскільки паралелізується майже винятково із західноpodільськими старожитностями того часу типу поселення у Старому Збаражі на Тернопільщині.

Ключові слова: ранньозалізний вік, черепинсько-лагодівська група, західноpodільська група, висоцька культура, канелюри, корчага, кухоль, накривка.

Пам'ятка в ур. Голянівка (інша назва «Шипшина») розташована в західній околиці м. Винники, біля крайніх будинків по вул. Галицька, 12, напрямку Львів–Винники. Ця гора незначних розмірів, діаметром близько 150 м зі стрімкими південними та західними схилами, які переходять в урвища. Східна частина пам'ятки зруйнована й забудована, а з півдня проходить насип колишньої австрійської залізничної колії. У топографічному плані Голянівка становить один із південно-східних відрогів горбистого пасма Розточчя, висотою 336 м н. р. м. [Байцар, Байцар, 2012, с. 4].

Поселення відкрив наприкінці 1970-х років нумізмат Володимир Зварич, згодом шурфування тут проводив Микола Пелешин, а в 1994 р. розкопки здійснював Микола Бандрівський. Останній розкрив понад 200 м² площі, зафіксував дві житлово-господарські споруди ранньоскіфського часу та зібрав значну кількість рухомого матеріалу. Також на пам'ятці виявлено артефакти й кілька господарських ям культури лійчастого посуду доби енеоліту [Бандрівський, 1994, с. 14–15; 2003, с. 204]. У 2014 р. та 2015 р. археологічне вивчення багат шарового поселення здійснювала спільна експедиція Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівського національного університету ім. І. Франка, Історико-краєзнавчого музею м. Винники та громадської організації (ГО) «Просвіта» м. Винники під загальним керівництвом Андрія Гавінського. Відкрито 264 м² площі, виявлено низку нерухомих археологічних об'єктів і велику кількість керамічних предметів [Білас, Гавінський, Гринчишин, 2015; Бандрівський, Гавінський, Оприск, 2016; Білоус, Гавінський, Оприск, 2016; Гавінський, 2017, с. 34–35].

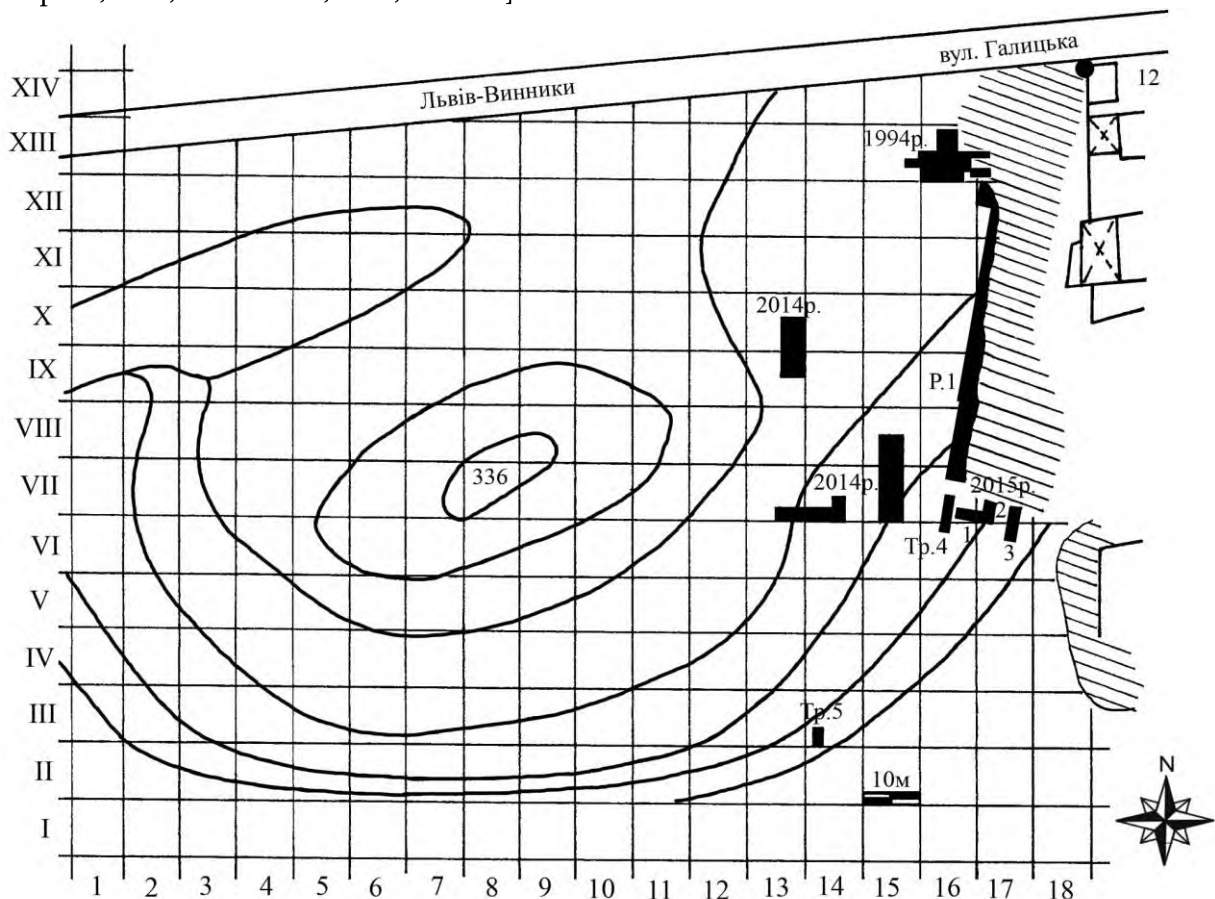

Рис. 1. План гори «Голянівка» у Винниках із зазначенням розкопів

Fig. 1. Plan of the «Golyanivka» mountain in Vynnyky with marking of the excavated areas

Найбільш вагомі результати нових досліджень отримані 2014 р., коли було виявлено стаціонарні споруди з прив'язаним до них матеріалом. Артефакти 2015 р. походять із культурного шару, який місцями знівельований та антропогенно порушений. Головні три розкопи закладено у центральній частині пам'ятки, у вільних від дерев місцях. У двох із них зафіксовано заглиблені об'єкти (рис. 1, 2).

Об'єкт № 1 – яма, контури якої простежилися на глибину 0,4 м від денної поверхні. У плані вона округлої форми, діаметром 0,7 м. У перетині грушеподібної форми, завглибки 1,2 м із діаметром рівного дна 1,6 м, яке вперлося у материковий щит каміння. Її заповнення складалось із гумусованого ґрунту сірого кольору, місцями перекритого прошарками глини, у якому знайдено 51 уламок посуду (рис. 2).

Об'єкт № 2 відкритий частково (його повне розкриття унеможлилювали дерева). У межах розкопу споруда овальної у плані форми, розмірами 2,8×2 м, орієнтована по лінії південь–північ. Це був котлован глибиною 0,5 м із прямими стінками та рівним дном (рис. 2). Подібні заглиблені житла виявлені неподалік у 1994 р. В однорідному гумусованому заповненні знайдено 84 фрагменти кераміки.

Об'єкт № 3 – яма округлої у плані форми, діаметром 1,4 м і грушеподібним профілем, глибиною 1 м. У її спресованому слабо гумусованому заповненні знайдено окремі уламки кераміки. Поряд з ямою був вкопаний стовп (об'єкт № 4), від якого залишився слід діаметром 20 см, завглибки 25 см (рис. 2).

Загалом у польових сезонах 2014–2015 рр. виявлено понад 600 артефактів, більшість із яких – це кераміка. Детальний аналіз цієї збірки, а вона технологічно й типологічно ідентична, зробив М. Бандрівський 2003 р. [Бандрівський, 2003]. То ж у цій публікації звернемо увагу лише на нових найбільш важливих матеріалах.

Цікаві кілька уламків посудин із заповнення об'єкту № 1. Привертають увагу фрагменти столової темнолискованої посудини з товщиною стінок до 0,8 см із рядами горизонтальних канелюр, розміщеними у верхній частині шийки (рис. 11, 1–2). Зразків посудин із подібною орнаментациєю під час розкопок у Винниках у попередні роки не знайдено. Найближча аналогія, мабуть, – це конічний ліпний кухлик із тілопального могильника висоцької культури у с. Конюшків Бродівського р-ну Львівської обл., який дослідила Лариса Крушельницька і який також прикрашений рядами вглибленого лінійного декору під вінцями та над денцем [Крушельницька, 1976, с. 52, рис. 19, 24]. Звичайно, вбачати в невеликих фрагментах темнолискованої посудини з об'єкту № 1 свідчення якихось ремінісценцій із керамічними традиціями ранішого за часом висоцького середовища немає підстав, оскільки на території винниківських поселень і могильниках ранньозалізного віку старожитності висоцької культури невідомі. Швидше за все, фрагменти аналізованої орнаментованої посудини (можливо, корчаги) віддзеркалюють тогочасні орнаментційні традиції гальшатського кола культур Середнього і Верхнього Подунав'я, на посуді якого власне ряди горизонтально розміщених канелюр є однією із найтиповіших ознак ще з кінця пізнього періоду епохи бронзи.

Територіально найближча аналогія до аналізованої винниківської посудини з об'єкту № 1 – темнолискована корчага з кургану в с. Лоївці Новоушицького р-ну Хмельницької обл. (із розкопок Л. Крушельницької 1979 р.). Ця лоївецька корчага, судячи з інвентарю, що супроводжує підкурганне кремаційне поховання – пари залізних трипетельчастих псалій і пари однокільцевих вудил, які надійно датують лоївецький комплекс серединою – третьою чвертю VIII ст. до Р. Х. [Крушельницька, 1985, с. 121, рис. 39, 6], – теж може відноситися приблизно до цього періоду. Можливість контактів тогочасного населення в околицях сучасного Львова з такими досить віддаленими територіями Західного Поділля, не мусить дивувати. Зрештою, на ймовірність існування тоді таких контактів між західноподільським і верхньодністровським населенням наголошено вже під час першої публікації матеріалів із заповнення споруди 1 в ур. Голянівка у 2003 р. [Бандрівський, 2003, с. 210].

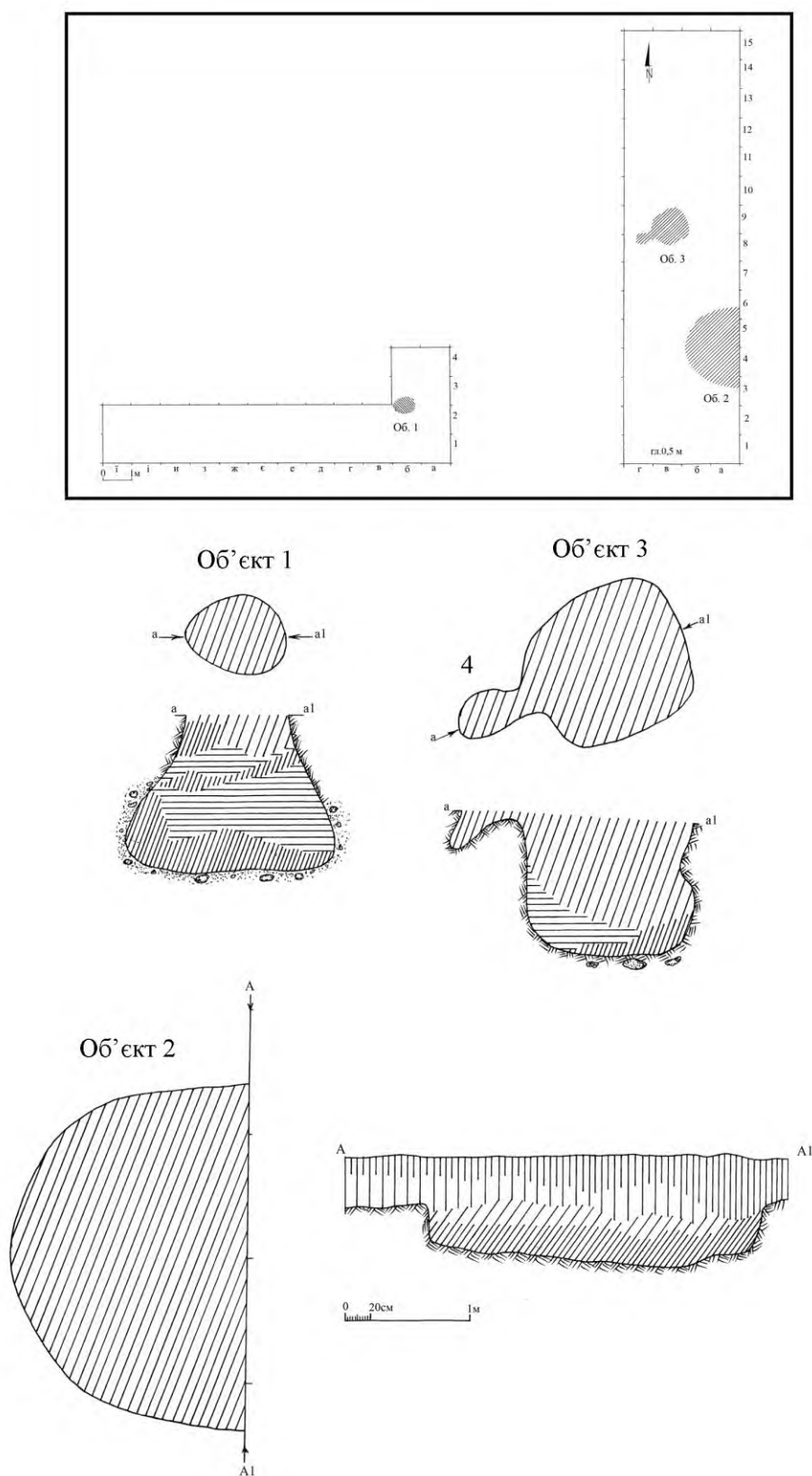

Рис. 2. Винники-Голянівка 2014. План розкопів та об'єктів
Fig. 2. Vynnyky-Golyanivka. 2014. Plan of excavation areas and objects

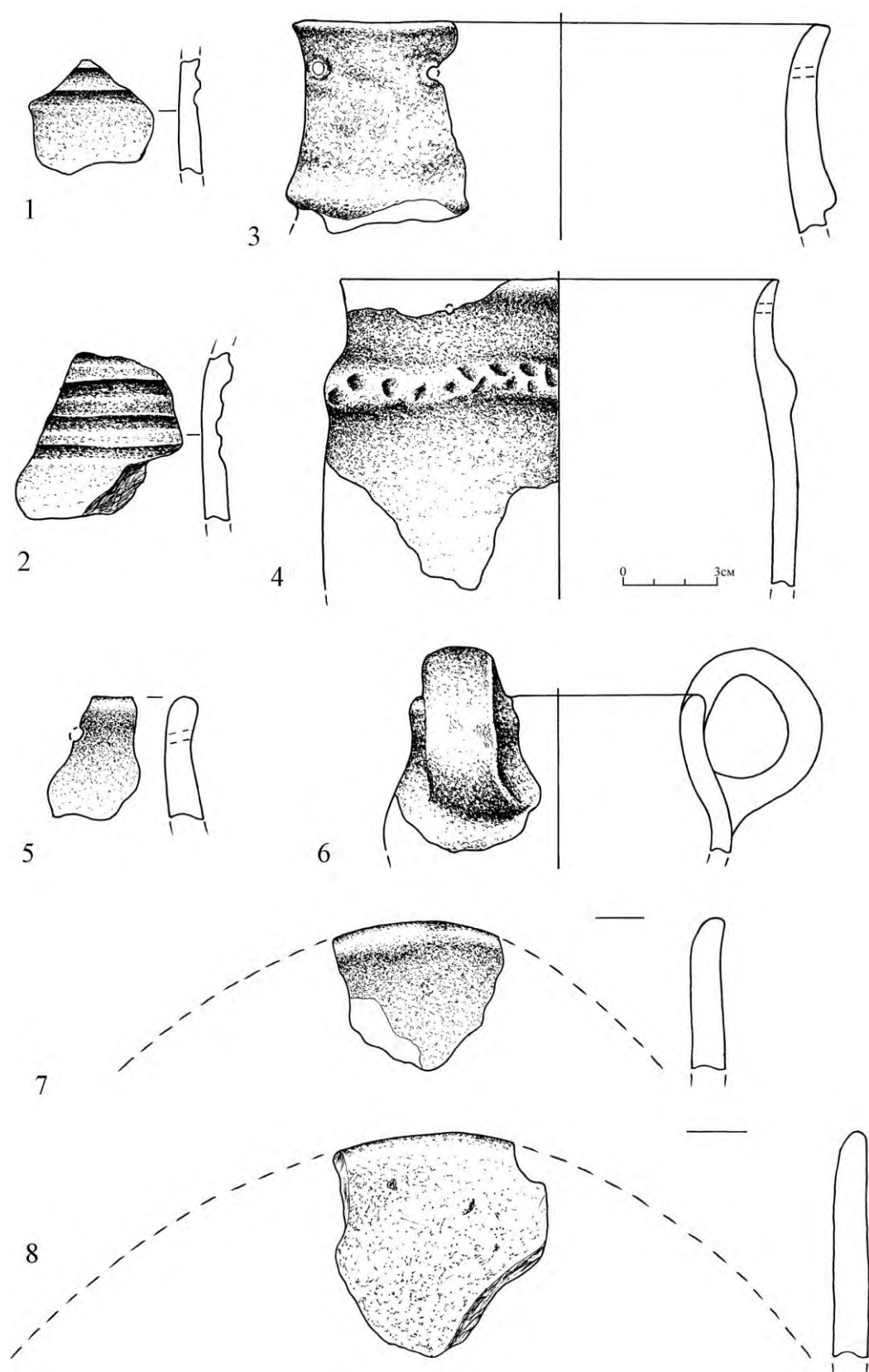

Рис. 3. Винники-Голянівка 2014. Кераміка ранньозалізного віку
Fig. 3. Vynnyky-Golyanivka. 2014. Ceramic of Early Iron Age

Не менш характерні й зразки кухонного посуду з об'єкту № 2, більшість із яких презентують широкогорлі ліпні посудини середніх розмірів зі слабо зазначеною шийкою і легко відігнутим назовні краєм вінець (рис. 3, 3–5). Із всієї сукупності ознак культуровизначальні маркери та хронологічні індикатори цих посудин такі: наявність наскрізних симетрично розміщених проколів під краєм вінець; наліпний або відтягнутий джгут, карбований відтисками пальця; специфічне профілювання посудин, яке нагадує перехідну форму від тюльпаноподібної до банковидної. Прямі аналогії таким посудинам трапляються практично на більшості пам'яток VIII–VII ст. до Р.Х. на заході Українського лісостепу, наприклад, у середовищі непоротівської групи чорноліської культури (в об'єктах і культурному шарі кінця середнього горизонту Непоротова), на могильниках пізнього періоду розвитку висоцької культури та поселеннях і могильниках черепинсько-лагодівської та західноподільської груп пізньогальштатського часу Середнього й Верхнього Придністер'я.

Особливий інтерес становить уламок ліпного кухлика (рис. 3, б), який за формою суттєво відрізняється від низки знайдених під час розкопок на Голянівці в попередні роки [Бандрівський, 2003, с. 218, рис. 7, 1–3, 6–8]. Винниківський кухлик із досліджень 2014 р., на відміну від згаданих, має піднесене понад край вінець вушко. Крім того, у цього екземпляра й тіло інакше – з плавно заокругленими бочками, тоді як майже у всіх кухлів із цього поселення, виявлених у попередні роки, воно має високу циліндричну шийку і профільовані в нижній половині висоти бочки. Саме ця остання ознака й дала тоді підстави паралелізувати появу таких кухлів у місцевому середовищі носіїв ранньої черепинсько-лагодівської групи з керамічними традиціями тарнобжегської групи Верхнього Надсяння. Натомість, форма щойновиявленого кухля (рис. 3, б), швидше за все, тяжіє до гончарних традицій тогочасного населення більш східних і північно-східних районів Українського лісостепу. Наприклад, кухлі з подібним профілюванням численно представлені на епонімних поселеннях у Черепині й Лагодіві й навіть значно північніше – у верхів'ях Горині на території поширення пам'яток могилянської групи. Так, прямі аналогії аналізованому кухлику з Винник вбачаємо серед низки невеликих могилянських кухликів і кухлів із зольника 1 в кургані 5 із розкопок Валерія Самолюка [Самолук, 2005, с. 317, рис. 9, 4–5, 8].

Асортимент винниківського посуду ранньозалізного часу доповнює невелика група уламків круглих плескатих покриток товщиною понад сантиметр (рис. 3, 7, 8). Цей тип посуду був невідомим у місцевих культурах попереднього періоду (висоцькій, голіградській) і є, фактично, привнесеним на нашу територію не пізніше періоду НаС1 із середовища культур Правобережного лісостепу, тобто з кола культур і груп, які традиційно прийнято пов'язувати з Чорноліссям та раннім Жаботином. Глиняні покритки такого типу настільки швидко й повсемісно тоді поширилися, що на сьогодні ми не знаємо жодного поселення чи оборонного городища черепинсько-лагодівської і західноподільської груп, під час розкопок яких не знаходили б уламків таких керамічних покриток. Особливість останніх те, що одна зі сторін на покритках переважно старанно заглажена або підлощена, а деякі мають низку хаотично розміщених наскрізних отворів. До аналізованого фрагмента покритки з Винник численні аналогії вбачаємо серед добре відомих матеріалів Черепина і Лагодова, а також із заповнення напівземлянкової споруди в с. Діброва Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., у якому виявлено численну колекцію майже цілих і фрагментованих таких керамічних покриток, десятки різних типів і форм ліпного посуду, а також низку крем'яних серпів та відходи з їхнього виробництва.

Наприкінці зазначимо, що хоча ми й трактуємо поселення в ур. Голянівка у Винниках як одну з ранніх пам'яток черепинсько-лагодівської групи, однак вважаємо її такою, що належала місцевому населенню, яке застали тут носії традицій західноподільської групи, що частково просунулися на територію Розточчя. І хоча в керамічних матеріалах із Голянівки виразно простежуються оті винятково «східні» імпульси (віддзеркалені здебільш у профілюванні й орнаментатії окремих посудин), однак їх наявність на цьому поселенні може

бути свідченням щонайбільше близьких торгово-вимінних контактів або ж наслідуванням привнесених керамічних традицій в автохтонному місцевому середовищі. І, що цікаво, саме у Винниках, але на півтора кілометра південніше – в ур. Лісничівка, на краю першої надзапальної тераси р. Марунька – відкрито поселення і низку ям із ритуально перепохованими людськими останками [Бандрівський, 1991, с. 39–44], керамічний матеріал з яких, хоча в основному й синхронний із ранньою фазою розвитку черепинсько-лагодівської групи, але різко відрізняється від матеріалу з Голянівки, оскільки паралелізується майже винятково із західноподільськими старожитностями того часу типу поселення у Старому Збаражі.

ЛІТЕРАТУРА

Байцар, А., Байцар, Н. (2012). Сучасний стан і перспективи розвитку рекреаційно-туристичних ресурсів міста Винники Львівської області. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародних відносин*, 29, 1, 3–8.

Бандрівський, М. С. (1991). Розкопки поселення ранньоскіфського часу в урочищі «Лісничівка» поблизу Винник. *Археологічні дослідження Винниківського історико-краєзнавчого музею за 1991 рік*, 39–44.

Бандрівський, М. (1994). Поселення ранньоскіфського часу у Винниках. *Археологічні дослідження на Львівщині в 1994 році*, 14–15.

Бандрівський, М. (2003). Поселення ранньозалізного віку у Винниках та проблеми завершального етапу існування висоцької культури. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 6, 204–219.

Бандрівський, М., Гавінський, А., Оприск, В. (2016). Рятівні розкопки у Винниках біля Львова. *Археологічні дослідження в Україні 2015 р.*, 92–93.

Білоус, Л., Гавінський, А., Оприск, В. (2016). Стежка митрополита Андрея Шептицького у Винниках. *Лемківський календар на 2017 рік [Текст]: альманах*, 66, 154–159.

Гавінський, А. (2017). Нові археологічні дослідження у Винниках. *Наша спадщина. Науково-популярний журнал*, №2(10), 33–35.

Крушельницька, Л. І. (1976). *Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза*. Київ.

Крушельницька, Л. І. (1985). *Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи (рубіж епох бронзи і заліза)*. Київ.

Самолук, В. (2005). Зольник могилянської групи поблизу міста Нетішин. *На пошану Софії Станіславівни Березанської (збірка наукових праць)*, 302–319.

REFERENCES

Baitsar, A., Baitsar, N. (2012). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku rekreatsiino-turystychnykh resursiv mista Vynnyky Lvivskoi oblasti. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnarodnykh vidnosyn*, 29, 1, 3–8. (in Ukrainian).

Bandrivskyi, M. S. (1991). Rozkopky poselennia rannoskifskoho chasu v urochyshti «Lisnychivka» poblyzu Vynnyk. *Arkheolohichni doslidzhennia Vynnykivskoho istoryko-kraieznavchoho muzeiu za 1991 rik*, 39–44. (in Ukrainian).

Bandrivskyi, M. (1994). Poselennia rannoskifskoho chasu u Vynnykakh. *Arkheolohichni doslidzhennia na Lvivshchyni v 1994 rotsi*, 14–15. (in Ukrainian).

Bandrivskyi, M. (2003). Poselennia rannozaliznogo viku u Vynnykakh ta problemy zavershalnogo etapu isnuvannia vysotskoi kultury. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 6, 204–219. (in Ukrainian).

Bandrivskyi, M., Havinskyi, A., Oprysk, V. (2016). Riativni rozkopky u Vynnykakh bilia Lvova. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2015 r.*, 92–93. (in Ukrainian).

Bilous, L., Havinskyi, A., Oprysk, V. (2016). Stezhka mytropolity Andreia Sheptytskoho u Vynnykakh. *Lemkivskyi kalendar na 2017 rik [Tekst]: almanakh*, 66, 154–159. (in Ukrainian).

Havinskyi, A. (2017). Novi arkheolohichni doslidzhennia u Vynnykakh. *Nasha spadshchyna*. Naukovo-populiarnyi zhurnal, 2(10), 33–35. (in Ukrainian).

Krushelnytska, L. I. (1976). *Pivnichne Prykarpattia i Zakhidna Volyn za doby rannoho zaliza*. Kyiv. (in Ukrainian).

Krushelnytska, L. I. (1985). *Vzaimozv'iazky naselennia Prykarpattia i Volyni z plemenamy Skhidnoi i Tsentralnoi Yevropy (rubizh epokh bronzы i zaliza)*. Kyiv. (in Ukrainian).

Samoliuk, V. (2005). Zolnyk mohylianskoї hrupy poblyzu mista Netishyn. *Na poshanu Sofii Stanislavivny Berezhanskoї (zbirka naukovykh prats)*, 302–319. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 18.02.2022

прийнята до друку 12.05.2022

NEW DATA FROM THE EARLY IRON AGE SETTLEMENT OF VYNNYKY-GOLYANIVKA

Mykola BANDRIVSKYI¹, Natalia BILAS², Andriy HAVINSKYI¹

¹ Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,

Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,

e-mail: bandrm@ukr.net; andrham@ukr.net

² Ivan Franko National University of Lviv,

Universytetska Str., 1, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: nbilas@meta.ua

For the first time in the article, newly discovered materials from the excavations of a two-layer settlement in Vynnyky near Lviv, which were conducted in 2014–2015, are introduced into scientific use. This settlement (which was discovered by V. Zvarych in the late 1970s and at the same time surveyed by prof. M. Peleshchysyn) is located on the southeastern part of the hilly ridge of Roztochchya (336 m above sea level). Excavations in 2014–2015 revealed three Early Iron Age objects, the first of which is a 0,7 m diameter pit; the second is a construction measuring 2,8×2,0 m and up to 0,5 m deep; and finally, the third object is a pit with a diameter of 1,4 m, which has a pear-shaped form.

Several characteristic fragments of vessels from the infill of object № 1 are interesting. Special attention is paid to the fragments of the dark-glazed tableware with a wall thickness of up to 0,8 cm with a series of horizontal chamfers, which are located at the top of the neck. Samples of vessels with similar ornaments were not found during excavations in Vynnyky in previous years. The closest analogy is, perhaps, a conical handmade mug from the cremation cemetery of the Vysotska culture in the village of Konyushkiv, Brody district, Lviv region, studied by L. Krushelnytska and which is also decorated with rows of in-depth linear decoration under the rims and over the bottom. Territorially, the closest analogy to the analyzed vessel from object № 1 of Vynnyky is the large dark-glazed pot from the barrow in the village of Loivtsi, Novoushchynsky district, Khmelnytskyi region (from the excavations conducted by L. Krushelnytska in 1979). This Loivtsi large pot, according to the grave goods from cremation barrow, includes a pair of iron three-rings bit shank and a pair of one-ring fishing bits, which reliably date the Loivtsi complex to the middle – third quarter of the VIII century B. C. probably can be dated back to this period. The possibility of contacts of the population of that time in the territory near today's Lviv with such rather distant regions of Western Podillia doesn't surprise. Finally, the probability of the existence of such contacts between the population of Western Podillia and Upper Dniester regions was emphasized during the first publication of materials from the infill of construction 1 in Golyanivka Place in 2003.

The authors interpret the settlement in the Golyanivka Place in Vynnyky as one of the earliest sites of the Cherepynsko-Lagodivska group but consider it to belong to the local population, which was found here by the bearers of the traditions of the Western Podillia group, which partially moved to Roztochchya. And, although the ceramic materials from Golyanivka clearly show these exclusively «eastern» impulses (reflected mainly in the

profiling and ornamentation of some ceramic vessels), their presence in this settlement may represent evidence of the closest trade and exchange contacts or imitation of imported traditions of ceramics in the autochthonous local environment. And what is interesting: in Vynnyky, but – one and a half kilometers south in the Lisnychivka Place, on the edge of the first floodplain terrace of the Marunka River, a settlement and some pits with ritually reburied remains of humans – ceramic material of which, although mostly synchronous with the early phase of development of the Cherepynsko-Lagodivska group, but differs sharply from the material from Golyanivka, as it parallels almost exclusively with the Zakhidnopodilska materials of that time such as the settlement in Stryi Zbarazh in Ternopil region.

Key words: Early Iron Age, Cherepynsko-Lagodivska group, Zakhidnopodilska group, Vysotska culture, chamfer, large pot, mug, lid.